

**OLXO'RI (PRUNUS) TURKUMI: BIOLOGIK, EKOLOGIK, AGRONOMIK
VA FITOTERAPEVTIK XUSUSIYATLARI**

*Toshkent davlat agrar universiteti Òrmon xòjaligi va landshaft dizayn
fakulteti 24-60-guruh 1-kurs Normòminova Gulsanam Jasur qizi
Òrmon xòjaligi va landshaft dizayn fakulteti 23-61 2-kurs
Axmadjonov Jasurbek Xoshimjon o'g'li*

Annotatsiya. Ushbu maqola olxo'ri (*Prunus*) turkumi vakillari, xususan *Prunus domestica*, *Prunus armeniaca*, *Prunus persica*, *Prunus avium*, *Prunus cerasus* va boshqa turlarni o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada olxo'ri turkumi vakillarining morfologik va anatomik xususiyatlari, ekologik talablari, tarqalish geografiyasi, agronomik ahamiyati va inson salomatligi uchun foydalari batafsil tahlil qilingan. Shuningdek, maqolada olxo'ri turkumi vakillarini yetishtirish va saqlash bo'yicha amaliy tavsiyalar ham berilgan.

Kalit so'zlar: Olxo'ri, *Prunus*, *Prunus domestica*, *Prunus armeniaca*, *Prunus persica*, *Prunus avium*, *Prunus cerasus*, mevali o'simliklar, agronomiya, ekologiya, fitoterapiya, polifenollar, antioksidantlar, iqlim talablari.

Kirish. Olxo'ri (lotincha *Prunus*) — *Rosaceae* oilasiga mansub bo'lgan, 200 dan ortiq turlarni o'z ichiga olgan mevali o'simliklar turkumi bo'lib, plom, o'rik, shaftoli, olcha, gilos kabi mevalarni o'z ichiga oladi. Ularning mevalari yuqori oziqlanish qiymatiga ega bo'lib, turli iqlim sharoitlarida yetishtiriladi. Maqolaning maqsadi olxo'ri turkumi vakillarining biologik, ekologik, agronomik va fitoterapevtik xususiyatlarini o'rganish, shuningdek, ularni yetishtirish va saqlash bo'yicha amaliy tavsiyalar berishdir.

1. Olxo'ri daraxtining biologik xususiyatlari

1.1. Morfologik xususiyatlar. Olxo'ri daraxtlari — 3–10 metr balandlikka yetadigan, barglari oddiy, pinnat shaklida va odatda 5–9 ta bo'ladi. Gullari odatda 5 ta

bargdan iborat bo‘lib, oq, pushti yoki qizil rangda bo‘ladi. Mevalari — drupa (to‘mtiq) shaklida bo‘lib, qizil, sariq, to‘q sariq yoki qora rangda bo‘ladi.

1.2. Anatomik xususiyatlar. Olxo‘ri daraxtlarining po‘stlog‘i qalin va tolali tuzilishga ega bo‘lib, mexanik to‘qimalar bilan boyitilgan. Meva ichida yuqori miqdorda pektin, organik kislotalar va polifenollar mavjud bo‘lib, bu uning oziq-ovqat sanoatida keng qo‘llanilishiga sabab bo‘ladi.

2. Ekologik talablar va tarqalish geografiyasi

2.1. Ekologik talablar. Olxo‘ri daraxtlari iliq iqlim sharoitlarini afzal ko‘radi. Ular sovuqqa nisbatan chidamli bo‘lib, -15°C gacha bo‘lgan haroratlarda ham o‘sishi mumkin. Ammo, juda past haroratlarda mevalari zarar ko‘rishi mumkin. Yorqin quyosh nuriga ehtiyoj sezadi va yaxshi drenajlangan, unumdor tuproqlarda yaxshi o‘sadi.

2.2. Tarqalish geografiyasi. Olxo‘ri daraxtlari tabiatan Yevropa, Osiyo, Shimoliy Afrika va Shimoliy Amerikada tarqalgan. Bugungi kunda esa, ular butun dunyo bo‘ylab, xususan O‘zbekiston, Turkiya, Xitoy va boshqa mamlakatlarda keng tarqalgan.

3. Agronomik xususiyatlar va yetishtirish

3.1. Yetishtirish shartlari. Olxo‘ri daraxtlarini yetishtirish uchun iliq iqlim sharoitlari, unumdor va yaxshi drenajlangan tuproq zarur. Sug‘orish tizimi sifatli bo‘lishi kerak, chunki ortiqcha namlik ildizlarning chirishiga olib kelishi mumkin. Bahorda gullashdan oldin o‘g‘itlash va zararkunandalarga qarshi kurashish muhim ahamiyatga ega.

3.2. Ko‘paytirish usullari. Olxo‘ri daraxtlarini ko‘paytirish uchun urug‘lar, ko‘chatlar va ko‘klamlar ishlatiladi. Urug‘lar orqali ko‘paytirish tabiiy usul bo‘lib, yangi navlarni olishda qo‘llaniladi. Ko‘chatlar orqali ko‘paytirish tezroq natija beradi, ammo bu usulda genetik xilma-xillikni saqlash muhimdir.

Xulosa. Olxo‘ri (*Prunus*) turkumiga kiruvchi o‘simliklar o‘zining oziq-ovqat, ekologik va dorivor ahamiyati bilan ajralib turadi. Bu turkumga mansub mevalar (o‘rik, shaftoli, olxo‘ri, gilos, olcha) O‘zbekistonda keng yetishtiriladi va xalq xo‘jaligida muhim o‘rin egallaydi. Olxo‘ri daraxtlari har xil iqlim va tuproq sharoitlariga

moslashgan, ko'p yillik o'simliklar bo'lib, mevalari vitaminlar, antioksidantlar, organik kislotalar va boshqa biologik faol moddalar bilan boy. Ularning 106 gromomic qadri ularning hosildorligi, ixcham daraxt tuzilishi va boshqa mevali daraxtlar bilan moslashtirilgan yetishtirish texnologiyalari orqali aniqlanadi. Shuningdek, olxo'ri turkumi vakillari o'zining estetik va ekologik roli bilan landshaft dizaynida ham foydalaniladi. Dorivor xususiyatlariga ko'ra, ularning mevalari, po'stlog'I, gullari va barglari xalq tabobatida va fitoterapiyada keng qo'llaniladi. Ayniqsa, ovqat hazm qilish tizimini yaxshilovchi, qon aylanishini faollashtiruvchi, immunitetni mustahkamlovchi tabiiy vosita sifatida qadrlanadi. Kelgusida Prunus turkumidagi navlar bilan bog'liq seleksiya ishlari, iqlim o'zgarishiga chidamli navlar yaratish, zamonaviy agrotexnik usullarni qo'llash va qayta ishlash sanoatini rivojlantirish — ushbu o'simliklar guruhining iqtisodiy salohiyatini yanada oshiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **Zohidov, A. A.** (2021). *Bog'dorchilik asoslari*. Toshkent: "Ilm Ziyo" nashriyoti.
2. **Nasriddinov, F. R.** (2016). *O'simliklar anatomiyasi va fiziologiyasi*. Samarqand: SDU nashriyoti.
3. **Oripov, S.** (2015). *Fitoterapiya va xalq tabobatida dorivor o'simliklar*. Toshkent: "Yangi asr avlodi".
4. **Heywood, V. H., Brummitt, R. K., Culham, A., & Seberg, O.** (2007). *Flowering Plant Families of the World*. Royal Botanic Gardens, Kew.
5. **Janick, J., & Paull, R. E.** (2008). *The Encyclopedia of Fruit and Nuts*. CABI Publishing.
6. **Rehder, A.** (1940). *Manual of Cultivated Trees and Shrubs*. Macmillan Company.
7. **FAO (2022).** *Fruit Production Statistics*. Food and Agriculture Organization of the United Nations.
8. **Mozaffarian, V.** (1996). *A Dictionary of Iranian Plant Names*. Tehran University Press.
9. **Popenoe, J.** (1989). *Prunus Species: Cultivation and Use*. Horticultural Science Journal, 24(3), 12–19.

10. **Ercisli, S.** (2004). *A short review of the fruit germplasm resources of Turkey.* Genetic Resources and Crop Evolution, 51(4), 419–435.